

Csernák Józsefné—Tóth Pál Péter

A demográfiai tudomány helyzete Magyarországon, 1989—1999

Bevezetés

A Magyar Tudományos Akadémia és a tudományirányítás más szervei az MTA Demográfiai Bizottságának közreműködésével az elmúlt évtizedekben több ízben is áttekintették a demográfiai kutatások helyzetét, a tudományág aktuális állapotát.

Az első átfogó helyzetelemzés 1981-ben készült, az 1976 és 1980 közötti időszakban Magyarországon folytatott kutatásokról. Ennek elkészítését, bár az elemzésre a különféle tudományágak általános helyzetével foglalkozó akadémiai felmérés keretében került sor, a magyar népesedési helyzet kedvezőtlen alakulása külön is indokoltta tette.

A Minisztertanács 3060/1984. számú, a népesedési helyzettel és teendőkkel foglalkozó határozata írta elő a korábbi három-öt év demográfiai kutatásainak áttekintését. Az elemzés a kutatások eredményeinek összefoglalása mellett a jövőbeni demográfiai kutatások főbb teendőit is felvázolta. Ez a tudományági szintű vizsgálat egyúttal közvetlen előzményként szolgált a népesedési helyzetet érintő kormányzati döntések tudományos megalapozását célzó „Népesedéspolitikai kutatások” című kutatási programhoz, amely 1986 és 1991 között valósult meg.

1987-ben, 1989-ben, 1992-ben és 1995-ben is felmérték a hazai demográfia állapotát. Az itt következő helyzetelemzés a demográfiai tudomány jelenlegi állapotát az elmúlt tíz év fényében mutatja be. Ezt indokolja az, hogy a rendszerváltoztatás idejét kiinduló pontnak tekintve, mára már elegendő tapasztalat gyűlt össze annak a megítéléséhez, hogy milyen irányban változott a demográfia mint tudományág súlya, helyzete; a rendszerváltoztatás óta, hogyan hatott a demográfia lehetőségeire, miként érintette a szakmát, a kutatásokat, milyen kihívásokkal került szembe a demográfia az elmúlt tíz év során és ezeket hogyan oldotta meg.

Kutatási irányok

A demográfia a népességet, a népesedés jelenségeit társadalmi környezetben, társadalmi-gazdasági kölcsönhatásaikban és következményeikben vizsgálja. Ennek ellenére mégsem tekinthető „tisztá” társadalomtudománynak, mert a társadalmi-gazdasági kölcsönhatások mellett vizsgálódásának körébe kell vonnia a természettudományi alapokon nyugvó összefüggéseket is. A demográfia tárgyának interdiszciplináris jellege azzal jár, hogy e tudományágban különösen nagy fontossága van a tudományágak közötti együttműködésnek, a különböző diszciplínák ismeretanyagából merítő elemzéseknek.

Ennek hátterében az az egyre erősödő törekvés is meghúzódik, hogy a demográfia ne csak a népesség és a népesedés részletes leírását, a népesedési folyamatok és struktúrák más társadalmi jelenségektől elszigetelt, kizárólag demográfiai eszközökkel történő feltárását tartsa feladatának, hanem más tudományágak — így a szociológia, közgazdaság-tudomány, történelemtudomány, néprajztudomány, orvostudomány, földrajztudomány stb. — eredményeit és módszereit is hasznosítsa. Az interdiszciplináris szemléletmód térhódítását jelzi, hogy bővülőben vannak a demográfia kapcsolatai a társadalomlélektani, biológiai, antropológiai, társadalombiztosítási, egészségbiztosítási kutatások területén is. A kapcsolatok az elmúlt években a kölcsönösség irányában fejlődtek: növekvő érdeklődés figyelhető meg a fent említett tudományágakban a demográfia eredményei, a demográfiai szemléletmód iránt.

A nemzetközi tapasztalatok azt mutatják, hogy — bizonyos általános tendenciák mellett — egy-egy ország népesedési helyzete nagymértékben meghatározza a demográfiai kutatások súlypontjait, prioritásait, struktúráját.

A demográfiai kutatások hazai helyzetét tekintve az 1980-as évtizedben a tudományág erőfeszítéseit a kedvezőtlen népesedési helyzet részletesebb feltárására és a népesedéspolitika tudományos megalapozására koncentráltta. Kiemelt szerepet kapott a halandóság és a népesedéspolitika, valamint a jövőbeni népességfejlődés kutatása. Az eredmények nemzetközi mércével mérve is jelentősek voltak. 1986 és 1991 között a demográfiai kutatásnak a népesedés és a társadalmi-gazdasági fejlődés közötti kölcsönös kapcsolatok teljesebb feltárása, a népesség minőségi oldalainak elemzése, valamint a közvélemény hatékonyabb informálása volt mindenekelőtt a feladata. Nagy fontosságúnak minősítette a program a nemzetközi kutatási kapcsolatok szélesítését, az élen járó külföldi eredmények jobb megismerését és adaptálását, valamint a hazai társadalomtudományi kutatásnak az adott témakörökben kiemelkedő szerepet játszó kutatóhelyeivel a kapcsolatok jelentős bővítését.

Általában elmondható, hogy elsősorban azok a kutatások élveztek prioritást, amelyek a szorosán vett népesedéspolitika tudományos megalapozását célozták. Az elmúlt évtizedekben a demográfia létalapját elsősorban a népesedéspolitikai döntések előkészítésében való részvétel, illetve annak lehetősége jelentette.

1990-től a demográfiai kutatások irányvonalát, prioritásait több tényező határozta meg. Gyökeresen megváltozott a magyar társadalom képe, és a rendszerváltoztatással összefüggésben átalakult a népességfejlődés széles értelem-

ben vett társadalmi-gazdasági környezete; megváltoztak a foglalkozási, az elosztási viszonyok, az életszínvonal, átalakulóban van a társadalmi szolgáltatások rendszere. Gazdasági felzárkózásunk Európához és a rendszerváltoztatás önmagában is nehezen mérhető népesedési hatásokkal jár. Jelenlegi népesedési helyzetünk alapján a következő évtizedekben több vonatkozásban további romlásra kell számítanunk. Várható, hogy a népesség száma tovább csökken, igen magas szintet érhet el a halandóság, a fiatal korosztályok termékenységi magatartása pedig még kedvezőtlenebbül alakulhat. Nem zárható ki további lényeges visszaesés a házassodásokban és emelkedés a válásokban. Egyre sürgetőbb feladat a népesség öregedéséből adódó társadalmi feladatokra történő felkészülés. Elképzelhető, hogy az előttünk álló hosszabb időszakban sem javul a lakosság egészségi állapota, mivel az egészségügyi ellátás feltételei általában kedvezőtlenek, sőt egyes vonatkozásokban hosszabb távon romlás is jelentkezhet. Új, jelentős kutatási és népesedéspolitikai feladatot jelent a nemzetközi vándorlás és a népességfejlődés összefüggéseinek problémaköre.

Az 1990-es években demográfiai kutatások az alábbi főbb témakörökben folytak:

- termékenység, halandóság, népességszökkenés és a kedvezőtlen korstruktúra, a népesség öregedése, a házassodás, válás, család, a területi struktúra, ezek összefüggései és hatásai;

- a népesség egészségi-biológiai állapota;

- a nemzetközi vándorlás szerepe a népesség számának és összetételének alakulásában;

- a népesség történeti fejlődése;

- a népesség-előreszámítások rendszerének kidolgozása;

- a népesedés és a gazdaság kölcsönös kapcsolatai;

- a népesség reprodukciós és általános népesedési magatartását alakító kulturális-tudati viszonyok, a népesedés és a kulturális-tudati tényezők közötti összefüggések;

- a demográfia módszertana;

- a környező országokban élő magyarok demográfiai helyzete;

- a hazai kisebbségek demográfiai helyzete.

A demográfia nemzetközileg erőteljesen „monopolizált”. Annak ellenére, hogy az utóbbi évtizedben újabb országok felzárkózása következett be (Belgium, Hollandia, Olaszország, Japán, illetve Lengyelország és Csehország), a meghatározó szerep továbbra is 3—4 angolszász és francia kutató intézmény kezében van. Érdemes megemlíteni, hogy az elmúlt években az ENSZ szerepe csökkent a demográfiában, szerepét növekvő mértékben kormányközi szervek, mint például az Európa Tanács Népesedési Bizottsága, nemzetközi demográfiai szervezetek, alapítványok és egyéb szervezetek veszik át.

A hazai tudomány nemzetközi tudományos életbe történő integrálódását segítették az 1990-es évek első felében nemzetközi együttműködéssel, illetve nemzetközi támogatással megvalósult vizsgálatok. Ilyen volt például a termékenység és a családtervezés nemzetközi összehasonlító vizsgálata, a magyar—japán, illetve a magyar—holland együttműködésben készített összehasonlítás a népesség öregedésével kapcsolatban, a Világbank támogatásával készített felvétel az egészségi állapotról, a kisgyermekes családok vizsgálata stb. A hazai

demográfia nemzetközi reputációját jelzi, hogy az elmúlt évtizedben a tudományág nemzetközi szervezetei több konferenciát Magyarországon rendeztek meg, a hazai bázisintézmények részvételével.

A hazai demográfia jelenlegi nemzetközi kapcsolatrendszere azonban ma lényegében az elmúlt évtizedekben kivívott rangjához fűződik, további bővítés nemcsak hogy nem következett be, hanem a 90-es évek közepétől a korábbi kapcsolatok beszűkülésének, leépülésének lehetünk tanúi.

A demográfia hazai kutatási feltételei

A demográfiai kutatások intézményrendszere az 1950-es évek végétől épült ki folyamatosan arra színvonalra, amely lényegében biztosítja a megfelelő kutatásokat, azok koordinációját és publikálását. A hazai tudományos élet 1947 utáni viszonyai között, tehát a nagy bolsevik átalakítást követően a demográfia — a szociológiával, pszichológiával, kibernetikával ellentétben — nem vált tiltott tudománnyá, bár a felsőoktatási intézmények tantervében nem kapott helyet, s ezzel együtt a demográfus szakképzés feltételeit sem teremtették meg. Relatív önállóságát azonban meg tudta őrizni, s ha látványos eredményeket nem is tudott felmutatni, jelenléte a hazai tudományos életben folyamatos volt. Ezt, a korábbi évtizedekben elért eredmények mellett, mindenekelőtt az tette lehetővé, hogy a demográfiai vagy a demográfiai jellegű elemzések 1947-et követően is — a statisztikai jellegű kutatásokhoz kapcsolódva — elsősorban a Központi Statisztikai Hivatal tevékenységéhez kötődtek.

1956-ban egyértelművé vált, hogy a demográfiai szakkutatásnak önálló műhelyre van szüksége. Ezt a törekvést azonban a forradalom bukása maga alá temette, ami megmaradt, az sem volt jelentéktelen, hiszen 1958-ban megjelent a Demográfia című folyóirat, amely évente négy számmal ma is megjelenik. Jelentősebb változás 1963-ban következett be, amikor a KSH Népeségtudományi Kutató Csoportját létrehozták, amelyet 1968-ban intézetté alakítottak át.

Sajnos a demográfiának ma is csupán két bázisintézménye van: a Központi Statisztikai Hivatal és az annak felügyelete alatt működő Népeségtudományi Kutató Intézet. A KSH Népeségtudományi Kutató Intézet feladatköre a népeségtudomány elméleti és gyakorlati művelése, ennek keretében alap- és alkalmazott kutatások végzése, a népesség és a népesedési folyamatok kutatása, a társadalmi-gazdasági fejlődés és a népesedés közötti kölcsönhatások, összefüggések tudományos feltárása és előrejelzése, a népesedéspolitika tudományos megalapozása, a demográfiai kutatás módszereinek fejlesztése. Az intézet tehát amellett, hogy egy államigazgatási intézmény felügyelete alatt áll, a demográfiai kutatások tekintetében lényegében — annak ellenére, hogy 1995-től az MTA az intézetet költségvetési támogatásban nem részesíti —, „akadémiai kutató intézeti” jelleggel működik. A mélypont 1992-ben következett be, és lényegében azóta is tart. Az intézet szűkös körülmények között évenként változó nagyságú, előre nehezen tervezhető pénzeszközökkel gazdálkodik, a kutatásokat a különböző egyéni pályázatokon elnyert támogatásokból finanszírozzák a kutatók. Az intézet aktív kutatói állománya 1988-tól az 1990-es évek közepére 25 főről 8-ra csökkent, azóta kismértékben emelkedett: a jelenlegi kutatói létszám 12 fő.

A demográfia tudományának hazai művelését segíti az Akadémia IX. osztályához tartozó, 1962 óta működő Demográfiai Bizottság, amelynek fő feladata az országban folyó demográfiai munkák koordinálása, a tudományos eredmények megvitatása, tudományos ülések, konferenciák, kongresszusok szervezése, részvétel a népességi helyzetet érintő kormányzati döntések előkészítésében, állásfoglalások és javaslatok kidolgozása. Tekintettel a demográfia interdiszciplináris jellegére, együttműködik a népesedési kérdésekkel foglalkozó tudományos szervezetekkel és más intézményekkel. A Demográfia című népszerűtudományi folyóirat társkiadójaként segíti a tudományos ismeretek szélesebb körű megismertetését.

Ugyancsak a tudományos ismeretterjesztéshez és a demográfiai tudományos eredmények megvitatásához nyújt fórumot az 1990-ben újjáalakult Magyar Statisztikai Társaság egyik szakosztályaként létrehozott Demográfiai Szakosztály is.

A demográfiai tudomány hazai helyzetét és lehetőségeit az határozza meg, hogy a demográfia egyetlen kutatóhelye nem egyetemi és nem akadémiai intézményként, hanem a Központi Statisztikai Hivatal keretében, annak alárendelve jött létre. Ennek a helyzetnek előnyei kezdettől fogva mind a mai napig éppen úgy adóttak voltak, mint hátrányai. Az, hogy az intézetet a KSH keretein belül hozták létre, azzal a következménnyel járt, hogy kívül maradt a hazai egyetemi és akadémiai tudományos élet rendszerén, s így a tárdiszciplinák kutatóhelyeivel szerves kapcsolatot nem tudott igazán kiépíteni.

A KSH és a kutatóintézet kapcsolatát lényegében a függőségi viszony és a két intézmény eltérő profilja határozza meg, jöllehet a KSH megfelelő főosztályain a hivatali teendők mellett jelentős kutatómunka folyik. A hivatali profil, értékrend, szemlélet és szándék ugyanis számos összefüggésben általában elentétben van a kutatóintézeti törekvésekkel. Elégséges talán, ha csak arra utalunk, hogy a KSH mindenkor kormányzati hatalomtól való közvetlen függősége — saját, belső hivatali értékrendjétől függetlenül is — egyértelműen behatárolja a kutatóintézet lehetőségeit. Természetesen ez a helyzet 1990-et követően a korábbi feszes meghatározottsághoz viszonyítva lényegesen oldottabbá vált, de az alaphelyzet a két intézmény eltérő profilja következtében funkcionálisan objektíve változatlan maradt. A független tudományos műhelyé válást gátolta, hogy az intézet mint a KSH része pénzügyi vonatkozásban a hivatal által biztosított költségvetésből gazdálkodik. A hivatal pedig — mint minden más hasonló helyzetben lévő intézmény — abban érdekelt, hogy a költségvetésből az intézetre, mivel az a napi feladatai teljesítésében csak igen korlátozottan tud közreműködni, minél kevesebbet költsön.

A helyzetet az elmúlt tíz évben súlyosbította az, hogy az 1980-as évek végére a KSH különböző okok miatt súlyos pénzügyi válságba került, ami kihatott az intézet gazdálkodási lehetőségeire is. Ezen felül az 1990-es évek ún. „céltámogatási” rendszerében az intézeti kutatómunka nem szerepelt a KSH prioritásai között, mivel a kormányzat részéről elsősorban a gyors adatszolgáltatásra és az ehhez kapcsolódó szakértői tevékenységre volt igény. Ez az intézeti kutatómunka KSH-n belüli további leértékelődésével járt, ami leglátványosabban az intézet működési feltételeinek romlásában nyilvánult meg.

A hivatal saját értékrendjében teljesen érthető módon nem tartja elsődleges vagy meghatározó fontosságúnak a tudományos kutatómunkát. Összességében a létrehozott struktúrában a KSH úgy monopolizálta a demográfiai kutatást,

hogy nem volt képes felmérni azt, hogy az intézet kutatási tevékenysége hogyan felelhet meg a valós tudományos és társadalmi igényeknek, s egyben azt sem segítette elő, hogy az intézeten kívül más kutatóhelyeken demográfiai kutatóhelyek épülhessenek ki. Ez feltételezhetően a tudományág káderhelyzetével, valamint azzal függött össze, hogy 1990-ig a KSH intézeti felügyelete biztosítékot jelentett a politika számára, hogy igényeitől eltérő elemzések a hazai népesség állapotával kapcsolatban nem látnak napvilágot.

A fentiekben megrajzolt kép azonban csak abban az esetben teljes, ha megjegyezzük, hogy mind ez ideig sem a minisztérium, sem a Magyar Tudományos Akadémia nem tett semmit annak érdekében, hogy a felsőoktatási intézményekben a demográfiai alapképzés, szakképzés és ezekre alapozva a posztgraduális képzés közös tanterv és tematika alapján megkezdődjön.

Természetesen mindez nem jelentette egyértelműen azt, hogy figyelemre méltó eredmények a KSH Népeségtudományi Kutató Intézetben ne szülessenek meg, illetve, hogy egy-két felsőoktatási intézményben, mindenekelőtt az ELTE Jogi Karán, a Janus Pannonius Tudományegyetemen, a Közgazdaság-tudományi Egyetemen a statisztika keretében a demográfiának ne lettek volna foltokban jeles művelői. 1990-et követően, ha nem is lényeges, de némi elmozdulás azért ezen a területen is bekövetkezett. A legjelentősebb az ELTE Jogi Továbbképző Intézet keretében folyó demográfiai posztgraduális képzés. S nem lehet megfelelkezni arról sem, hogy valamilyen formában a demográfiai ismeretek oktatása — a már említett felsőoktatási intézmények mellett — az ELTE Természettudományi Karán (Embertani, Földrajzi Tanszék), a miskolci és a szegedi, valamint a Károlyi Gáspár Református Egyetemen, orvostudományi egyetemeken (orvosi demográfiként) és egy-két főiskolán is folyik. Ennek ellenére fő összefüggéseiben a fentiekben bemutatott helyzet határozza meg ma is a hazai demográfiai kutatások helyzetét s e szakdiszciplína oktatását egyaránt.

A demográfia helyzetét, lehetőségeit, e szaktudomány területén kialakult állapotot a rendszerváltoztatás óta sajátos kettősség jellemzi. A külső szemlélő mindebből aligha érzékel valamit, hiszen a demográfia 1990-ig nemcsak a nyilvánosság előtt, hanem a tudományos élet keretében sem jutott látványos szerephez. Ennek következtében 1990-et követően az e területen bekövetkezett restrikciónak a hazai tudományos élet észre sem vette. Mindenekelőtt meg kell állapítani, hogy részben és formálisan oldódtak azok az elvi-ideológiai kötöttségek, amelyek a demográfiai kutatások lehetőségeit korábban meghatározták, másrészt viszont drasztikusan szűkültek azok a gyakorlati-anyagi lehetőségek, amelyek 1990-et megelőzően az intézeti kutatómunka lehetőségeit korábban szinte nagyvonalúan biztosították. A Népeségtudományi Kutató Intézethez hasonló gondokról számoltak be a demográfiai oktatási és kutatási tevékenységet folytató egyetemi tanszékek is. A pécsi Janus Pannonius Egyetem Közgazdasági Karának Statisztikai és Demográfiai Tanszékén 1988 óta 8-ról 5 főre, a szegedi József Attila Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának Statisztika Tanszékén 4 főről 3-ra csökkent a demográfiával foglalkozó oktatók száma.

A rendszerváltoztatáshoz kapcsolódó elmozdulások tehát nem bővítették, hanem tovább szűkítették a demográfiai kutatások lehetőségeit. A hátrányokat fokozta, hogy a 90-es évek elején a kutatói létszám lényeges csökkentésével párhuzamosan a kutatásra fordítható intézeti keret megszűnt.

A tudományos utánpótlás helyzete

Kezdjük a tényekkel. A hazai értelmiség demográfiai ismeretekkel nem, vagy alig rendelkezik. Ez szükségszerű következménye annak a helyzetnek, amelyet a fentiekben a demográfiai ismeretek oktatásának hiánya következtében kifejtettünk. Természetesen nem ez a helyzet tőlünk nyugatra és a tengeren túl sem, ennek ellenére nem tudunk arról, hogy magyar ösztöndíjasként bárki is demográfussá szeretne válni valahol a nagyvilágban. A Magyar Tudományos Akadémia Almanachja szerint a tudományok doktorai között három, kandidátusai között pedig összesen hat olyan személy található, aki a demográfiai tudományok doktora, illetve kandidátusa fokozattal rendelkezik. Igaz, hogy például az állam- és jogtudomány doktorai között is van három demográfus. Az Akadémián mindössze egyetlen tudós, Cseh-Szombathy László, az MTA levelező tagja reprezentálja a demográfiát, bár őt a szociológusok is joggal tekintik saját képviselőjüknek. Ennek ellenére csak ismételni tudjuk: alig egy tucat akadémiai minősítéssel rendelkező kutató reprezentálja a demográfiát.

A tudományos utánpótlás területén jelentkező gondok kedvezőtlen hatásai már megmutatkoznak a kutatógárda korösszetételében: az elmúlt néhány évben gyors eltolódás következett be az idősebb korosztályok irányába. Azt a nemzedéket ugyanis, amelyik a hatvanas években e tudományág hazai intézményesülésekor, az induláskor meghatározó szerepet játszott, amelynek többsége jelenleg a 65 évnél idősebb korosztályhoz tartozik, újabb nemzedékek nem követték, tehát napjainkra szinte teljesen magukra maradtak. Azaz, jelenleg legalább két-három kutatói korosztály hiányzik, amelynek megléte zökkenőmentesen biztosíthatná az elkövetkező években is a hazai népesedési folyamatokkal kapcsolatos alap kutatásokat éppen úgy, mint egy-egy speciális témakörben a legújabb demográfiai folyamatokkal, jelenségekkel összefüggő kurrens kutatásokat. Az utánpótlás hiánya, az utódok felnevelésének elmulasztása ugyanis ma már igen sürgető és igen nehezen megoldható gondokat jelent, hiszen a hatvanas évek demográfiai nemzedékének tagjaitól már nem várható el, hogy mindkét területen egykori aktivitásukkal tevékenykedjenek.

A tudományos közlés lehetőségei

A tudományos közlés lehetőségei között első helyen az 1958 óta megjelenő Demográfia című folyóiratot kell megemlíteni. Emellett a KSH Népeségtudományi Kutató Intézet a korábban alapított, nemzetközileg is ismert „Közlemények” című sorozata mellett további kiadványsorozatokkal jelentkezett, módot keresve az eredmények szélesebb körű megismertetésére. Az elmúlt 15 évben az intézet a különböző sorozataiban („Közlemények”, „Kutatási Jelentések”, „Történeti Demográfiai Füzetek”, „Demográfiai Tájékoztató Füzetek”, „Demográfiai Módszertani Füzetek”) közel 120 nagyobb terjedelmű kiadványt jelentetett meg.

A demográfiai kutatások eredményeinek egy része az elmúlt években az egyetemi tanszékeken tankönyvek formájában is megjelent. A szegedi JATE-n 1992-ben egyetemi jegyzet jelent meg „Bevezetés a demográfiába” címmel, a

pécsi JPTE ugyancsak tankönyvet jelentetett meg „Népesség és népesedés” címmel. Hézagpótlónak tekinthető, hogy több mint harminc évvel a nagysikerű, 1964-ben kiadott „Bevezetés a demográfiába” című kézikönyv megjelenése után „Demográfia” címmel megszületett az új demográfiai kézikönyv.

Az 1990-es években is fontos szerepük volt a tudományág eredményeinek megismertetésében a tudományos rendezvényeknek. Ezek sorából kiemelkedik az 1991 szeptemberében megrendezett „Népesedés és népesedéspolitika” című tudományos konferencia, az 1992 szeptemberében tartott „Nemzetiségi statisztikai konferencia”, a Nemzetközi Családév alkalmából 1994 novemberében rendezett „Család a mai magyar társadalomban” című konferencia, az 1995/1996-ban négy rendezvényből álló történeti demográfiai konferenciasorozat a honfoglalás 1100 éves évfordulója alkalmából. A nemzetközi vándorlással 1995-öt követően három konferencia (1995, 1996, 1997) foglalkozott. Az elmúlt év nagy sikerű rendezvénye volt a „Népesség és népesedéspolitika” című konferencia.

Külön megemlítenők az MTA Demográfiai Bizottság tudományos vitaülései, amelyek alkalmat teremtettek a tudományág képviselői számára, hogy véleményt nyilvánítsanak, illetve javaslatot tegyenek az országgyűlés, illetve a kormány elé kerülő, a népességet, a népesedési helyzetet érintő kérdésekben. Ezek közül megemlítenő az 1992. évi magzatvédelmi törvény előkészítése, a távlati népesedéspolitika alapelveiről szóló 1994. évi kormányhatározat előkészítése és szövegének kialakítása. A Demográfiai Bizottság részt vett az 1994. évi Nemzetközi Népesedési és Fejlesztési Konferenciára történő kormányzati felkészülésben. A demográfia eredményei felhasználásra kerültek a magyar kormányálláspontról kidolgozásában, illetve a magyar kormánydelegációnak demográfus tagjai is voltak.

Megemlíjtük még az új nyugdíjrendszerrel, az egészségi állapottal és a halandóság kérdéseivel foglalkozó bizottsági üléseket.

Szükségesnek tartjuk megjegyezni, hogy a napjainkra kialakult helyzetet sajátos paradoxon jellemzi. Korábban, amikor a demográfiának megfelelő eszközök és kutatói háttér állt rendelkezésre — a különböző tilalmak következtében — a hazai népesség állapotával kapcsolatos meghatározó jelentőségű kutatási eredmények a szélesebb nyilvánosság számára ismeretlenek maradtak. Jelenleg viszont, amikor a népesség állapotával kapcsolatos kutatások a politikai meghatározottságtól függetlenedtek, sem kutató, sem a probléma feltárásához szükséges anyagi eszköz nem áll rendelkezésre. Feladat pedig lenne bőven, hiszen a legfontosabb demográfiai összefüggésekkel, a népesség jelenlegi állapotával kapcsolatban egy sor vizsgálatot kellene annak érdekében elvégezni, hogy időben felkészülhessünk azoknak a negatív folyamatoknak a kiküszöbölésére, amelyekkel ezen a területen a jövőben szembe kell néznünk.

A demográfiában a rendszerváltoztatás óta eltelt tíz évben kialakult helyzet a tudomány súlyos krízisét jelzi. Egyértelmű, hogy a demográfia minden tekintetben, beleértve a demográfiai kutatásokat, az oktatás és utánpótlás helyzetét, a kutatómunka feltételeinek költségvetési biztosítását, kritikus helyzetbe került. Ez a kritikus helyzet sürgetően szükségessé teszi egy új, az eddiginél hatékonyabb stratégia kidolgozását. Abból kiindulva, hogy a demográfiának

nemcsak a tudomány számára, de a társadalom számára is fontos feladatai vannak, a legsürgősebb teendők között az alábbi prioritásokat kell kiemelni:

1. Az oktatás területén:

- posztgraduális oktatás főfoglalkozású demográfusok számára;
- a felsőfokú oktatás minden ágazatában graduális szintű demográfiai képzés megszervezése;

- az alap- és középfokú oktatásban a demográfiai alapismeretek oktatásának bevezetése a demográfiai ismeretek széles körű terjesztése érdekében.

2. A demográfia intézményrendszerének kiszélesítése, a tudományág interdiszciplináris jellegén alapuló többpólusú intézményrendszerre fejlesztése. A KSH Népeségtudományi Kutató Intézetének eddigi bázisintézmény jellegét megtartva váljék infrastrukturális szervező központtá. E feladat részeként kiemelt figyelmet kapjon az utánpótlás és az infrastruktúra kérdése.

3. Kutatási prioritások meghatározása: kiemelendők azok a kutatások, amelyek a jelenlegi kritikusan alakuló népesedési helyzet okaival és következményeivel, a megváltoztatás lehetőségeivel foglalkoznak. A tudományággal szembeni társadalmi igények változását figyelembe véve a jövőben hatékonyabban kell érvényesíteni a kutatásokban az interdiszciplináris megközelítés elvét, erősíteni és kiszélesíteni az együttműködést a társtudományokkal.

Decemberi számunk tartalmából:

Trendek 2000-re

Oláh György: A szénhidrogének jövője

Berényi Dénes: Magyar tudósok a világversenyben

Szentgyörgyi Zsuzsa: Technológiai és tudományos trendek

Ferencz Csaba: Az ürtevékenység várható irányai

Farkas Péter: Mi jön a monetarizmus után?

Mihályi Péter: Egészségügyünk jövője

Pléh Csaba: Természet és kultúra a kognitív tudományban

Farkas János: Az információs társadalmak küszöbén

Beck Mihály: A „két kultúra” ma